

ЕДИН СОЦИОЛОГИЧЕСКИ КЛЮЧ КЪМ ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ

(Маркова, Е. *Общество под ключ: проблеми на социологическото изследване в (пост) кризисни ситуации*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021)

Твърдението, че сме в криза отдавна се е превърнало в клише. Към съществителното се добавят нови и нови прилагателни, кризите са конституционни, социални, екологични, климатични, здравни, икономически, геополитически... Превръщането на понятието в нещо, което обяснява всичко, го обезсмисля. Ако всичко е криза – какво не е? Все пак понятието има и съдържателно значение, проследимо до самата му поява. В Античността криза е онова критично състояние на пациента, онзи разлом между живота и смъртта, в който лекарят трябва да вземе критично решение, да поеме по един и да изостави друг път на действие, без да има пълна сигурност за последствията.

Книгата на Екатерина Маркова използва категорията криза в съдържателния смисъл, анализирайки ролята на социологията в ситуацията на бързите обществени промени, провокирани от разпространението на Ковид-19, но простиращи се далеч отвъд самата пандемия. Както пише тя, пандемията е „увеличителна лупа за съществуващите противоречия“ (с. 100), тя едновременно ги усилва и задава нови неравенства и противопоставяния. Социологията като практика за производство на представи за общественото мнение е изправена пред критичната ситуация на умора от демокрацията, в която наблюдаваме все по-голямо разделение между политическите елити и науката. Обществено доверие и в двете също е критично ниско.

Първата част на книгата подробно реконструира развитието на самата пандемия и мерките срещу нея, наред с реакциите на политическите и здравните авторитети, и механизмите за производство на индикатори за количествена оценка на разпространението на заболяването. Втората част се обръща към ролята на социологията в ситуация на „драматична социална промяна“, характеризираща се с много бърз темп, глобален обхват и разкъсваща (и задаваща нови) социални, нормативни и културни норми. Маркова картографира конфликтни зони с множество линии на антагонизъм между обществени групи и институции, както и липсата на доверие, конспиративните теории, появата на пандемичен национализъм и ксенофобия, както и на нови „Ковид-противоречия“ (като ваксиниран – антиваксър – неваксиниран). Третата част на книгата се обръща към въпроса за социалните изследвания на бързи обороти. Усилват се проблемите, свързани с дефицита на представителство в емпиричните социологически изследвания, но книгата обръща внимание и на възможностите за преодоляването им.

Бих искал да се спра на един централен за книгата мотив. Имам предвид ситуацията, в която социологията трябва критически да реагира на свиването на представителството (в изследователски и политически смисъл) и свързаните с това „недоверие“, неравенства и противоречия. Социологията тук трябва да реши дали ще се опита да намали тези разделе-

ния, изключване и общественото отчуждение от социално-политическите процеси, или да ги приеме.

Тази дилема има съвсем конкретно измерение в анализираните в книгата проблеми, свързани с онлайн проучванията. Възходът на дигиталните методи за набиране на данни, породен от ограничителните мерки, принуждава социологията „да се дигитализира, но не само инструментално, но и теоретически“ (с. 122). През 2020 г. в България над 20% въобще нямат достъп до интернет, а изследванията показват, че в онлайн проучванията по-активни са жените, младите, образованите, с високи доходи и от големите градове. От гледна точка на пазарните проучвания може би това са групите, които са по-интересни като потенциални клиенти на компаниите, които ги поръчват. Но за демократичната логика, целяща да представлява не само потребителите, социологията не може да се ограничи до тук и трябва да си даде сметка за непредставените, уязвимите, разочарваните и отчуждените.

Маркова, в ролята си на водещ методолог в България с дългогодишен изследователски опит в областта на количествените емпирични социологически изследвания, е в извънредно добра позиция да отговори на методологическите предизвикателства от този период. В книгата тя детайлно анализира разнородни проблеми, налични в практиката на някои частни агенции, съществуващи още преди пандемията. Такъв е случаят, когато се преминава от стохастичен подбор на първоначалните адреси/гнезда към финален подбор на принципа на квотната матрица. Понякога частните агенции за проучвания на общественото мнение дори не споделят данни за методиката си. Тя показва, че далеч преди пандемията нарастват ролята на панелните изследвания и използването на големи данни за сметка на репрезентативните изследвания с интервю лице в лице. Увеличаването на обема на данните обаче съдържа опасността от умножаване на изходните грешки.

Тези критики на Маркова далеч не я правят скептична към новите технологии, точно

обратното. Книгата не се ограничава с критиката, а предлага редица механизми за преодоляване на дефицита на представителност и на високите нива на общественото недоверие. Сред най-интересните примери за оптимизма на авторката е експерименталното количествено онлайн проучване с „нулев бюджет“ на тема „Влияние на противоепидемичните мерки заради пандемията от Ковид–19 в България“, което тя провежда с Габриела Йорданова. „Нулев бюджет“ тук е иронична формулировка, защото, както показва и тя, „трудът, който се полага при липса на достатъчно човешки и финансови ресурси, има своята висока цена“ (с. 163). На онлайн проучването могат да завидят немалко агенции за пазарни проучвания „с бюджет“, включително и заради детайлните методологически предложения за претеглящи процедури, балансиращи социално-демографската структура на извадката по пол, населено място, образование и т. н.

Романът „Дневник на чумавата година“ на Даниел Дефо доби голяма популярност през 2020 г. В него героят, от чието име Дефо разказва историята на чумата в Лондон от 1665 г., е раздвоен – дали да напусне града, запазвайки живота си и оставяйки своя бизнес в ръцете на Бог или обратно – да остави живота си в ръцете на Бог и сам да защити собствеността си. Но няма как да избере и двете. В този смисъл може би в днешната кризисна ситуация няма трети път между пазарната и общественостно-демократичната рационалност за решаване на въпроса за представителността. „Населенията“ на пазарните проучвания и частните агенции не са населенията на „публичната социология“, предложена от Буравой, когото авторката цитира. Те работят с различни режими на представителство. В така представената критична ситуация Маркова избира публичната логика с надеждата, че усилията в тази посока няма завинаги да са обречени на „нулев бюджет“.

Георги Медаров